

Türkiye’de Tütünde Alternatif Ürün Desteği Politikalarının İncelenmesi: Akhisar Örneği

Güngör KARAKAŞ¹

Gülistan ERDAL²

Öz

Bu çalışmanın amacı tütün üreticilerine yönelik alternatif ürün desteğini incelemektir. Bu amaca ulaşmak için Manisa ili Akhisar ilçesi merkez köylerinde yaşayan 100 üretici ile 2014 yılında yüz yüze görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgular frekans tabloları ile yorumlanmıştır. Araştırma bulgularına göre; kendileriyle görüşme yapılan tütün üreticileri ortalama 39 yıllık tecrübeye sahiptirler. Bu üreticilerinin ortalama arazi büyüklüğü 24.04 dekar olup, bu arazilerin %73.84’ünde tütün üretilmektedir. Anketa katılan çiftçilerin %51’i üretim maliyetinin yüksek olması, pazarlama sorunları ve işgücü yetersizliği gibi nedenlerle tütün üretiminden vazgeçmişlerdir. Tütün üretiminden vaz geçen çiftçilerin %43.75’i alternatif ürün desteğinden faydalanmakta ve bunların %70.83’ü alternatif ürünü karlı bulmaktadır. Üreticilerin %49’u ise alternatif ürün desteklerine rağmen üretim alışkanlıkları nedeniyle halen tütün üretimine devam etmektedir. Sonuç olarak alternatif ürünü seçen üreticiler durumlarından genel olarak memnun olmalarına karşın bu üreticilerin çoğu yaş ortalamasının yüksek olması, bürokrasi ve düşük eğitim seviyeleri gibi nedenlerle alternatif ürün desteklerinden yeterince faydalanamamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Alternatif ürün, Tütün, Tütün politikaları, Akhisar

Analysis of Alternative Product Support Policies in Turkey: The Case of Akhisar District

Abstract

The aim of this study was to investigate the alternative product support for tobacco growers. To achieve this goal, a survey was conducted with 100 tobacco producers who were living in the central villages of Akhisar district, Manisa province in the year 2014. The findings were interpreted with frequency tables. According to these research findings, the tobacco producers have 39 years of experience. These producers’ average land is 24.04 dekar and 73.84% of this land produces tobacco. 51% of farmers who participated in the survey gave up tobacco production due to high cost of production, marketing problems and labour shortage. 43.75% of these producers benefited from alternative product support and 70.83% of these farmers think the alternative products are profitable. Despite the support of alternative products 49% of the producers continue to produce tobacco due to their production habits. As a result, although farmers who choose alternative products are generally satisfied with their situation, most of the farmers cannot benefit from alternative product supports. Reasons why producers cannot benefit from alternative product supports are high average age, bureaucracy and low education.

Key Words: Alternative products, Tobacco, Tobacco policies, Akhisar

JEL: Q18, D04, F13

Geliş Tarihi (Received): 18.08.2017

Kabul Tarihi (Accepted): 19.12.2017

1. Sorumlu yazar (Corresponding author), Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Çorum, gungorkarakas@hitit.edu.tr

2. Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat.

1. Giriş

Tütün 18. yüzyıldan itibaren Türkiye'nin birçok bölgesinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'de üretilen tütünler üretildikleri yöreler, toprak ve buldukları çevresel etkenler sebebi ile değişik karakterler göstermektedirler (Özkul ve Sarı, 2008). Tütün günümüzde tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinde katma değeri en yüksek ürünler arasında yer almaktadır.

1862 yılında kurulan İnhisar, 1946'da Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. kısaca TEKEL olarak adlandırılmıştır. Türkiye'de tütün tarımı aile işletmeciliği şeklinde yapılmakta olup makine gücünden ziyade insan gücüne ve emeğine dayanmaktadır. 1940 yılından 2009 yılına kadar üreticilerin ürettikleri tütünler tamamen devlet tarafından satın alınmıştır. Bu nedenle bu dönemde Türkiye'deki tütün üreticileri ürünlerini satmada herhangi bir problem yaşamamıştır.

Türkiye'de 1980 sonrasında karma ekonomi yerini piyasa ekonomisine bırakmıştır. Bu sebeple 1980'den itibaren devletin küçültülmesi ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi hedeflenerek neo-liberal bir strateji izlenmiştir (Kayıkçı, 2003). 1986 yılında çıkarılan 3291 Sayılı Yasa ile tütünde devlet tekeli kaldırılarak tütün piyasası serbest piyasaya açılmıştır.

Bütün bu gelişmelere ilave olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (DB) yönlendirici etkileri sonucunda TEKEL'in özelleştirilmesi çalışmaları başlamıştır (Alıcı, 2010). Bu kuruluşlardan alınan krediler 1986 sonrasında karar verme mekanizmaları üzerinde etkisini hissettirmiş olmakla birlikte bu etki çok sınırlı kalmış, tütün piyasası üzerinde köklü değişiklikler yapma yerine mevcut duruma kısmi müdahalelerle yetinilmiştir (Anderson, 1994). Bu ilaveci modeller geçmiş hükümetlerin faaliyetlerini ek düzenlemelerle devam ettirdiği için (Braybrooke ve Lindholm 1963) üretim politikalarında bir iyileştirme sağlayamamış ve Türkiye'de zamanla ihtiyaç fazlası üretimin oluşmasını önleyememiştir.

Nitekim Türkiye'de ihtiyaç fazlası üretilen tütünler 1990-1994 yılları arasında TEKEL tarafından satın alınmış ve yakılarak imha edilmiştir. İhtiyaç fazlası tütün üretimi sonucu oluşan kaynak israfı ekonomide ciddi sorunlara zemin oluşturduğu görüldüğünde 1994 yılından itibaren kota uygulamasına gidilmeye başlanmıştır. Bu uygulamayı takip eden dönemde tütün üretim miktarları ve tütün ekiliş alanlarında düşüşler görülmüştür (Grafik 1).

İlerleyen dönemlerde politik ve ekonomik bazı nedenlerle kota uygulaması istikrarlı bir şekilde sürdürülemediği için netice olarak bu uygulama da fazla üretimi düşürmekte yetersiz kalmıştır.

Türkiye'de oluşan kaynak israflarının önlenmesi, tütün ticaret ve üretiminin düzenlemesi, küresel ekonomik gelişmelere uyum sağlaması ve benzeri nedenlerle yeni yasal düzenlemeler yapma gereği doğmuştur. Bu ve benzer nedenlerle ihtiyaç duyulan yeni tarımsal politikalar gereği Türkiye'de 2002 yılından sonra destekleme alımları durdurulmuş ve 4733 Sayılı Kanun gereği TEKEL'in tüm yetkileri Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu'na (TAPDK) devredilmiştir. Böylece, üretilen tütünler (2002 ürünü dâhil) için 2003 yılından itibaren destekleme alımının yapılmayacağı hususu Yeni Tütün Yasası ile kesinlik kazanmıştır.

2002 yılı itibariyle tütün ve benzeri ürünlerde destekleme alımlarının yapılmaması nedeniyle çiftçilerin olası mağduriyetlerini gidermek amacıyla Alternatif Ürün Projesi (AÜP) aynı yıl geliştirilmiştir. AÜP'de temel amaç ihtiyaç fazlası üretimi olan ve desteklemelerde bütçeye gereksiz yük getiren ürünlerin üretim alanlarının azaltılması ve buna karşın üretim açığı olan ürünlerin yaygınlaştırılmasıdır.

AÜP 2001-2008 yılları arasında yürütülmüştür. Tütün üretiminin terkedilmesi sonucu kazanılan alanlara; buğday, ayçiçeği, kuru fasulye, nohut, mercimek, pamuk, bağ, meyve, sebze, seracılık ve tıbbi bitkilerin yetiştiriciliği önerilmiştir. Ayrıca TEKEL'in özelleşmesi ile tütün üretimi yapılan illerde 2008-2011 yılları arasında ilgili bakanlık tarafından 2. Kez AÜP uygulamaya

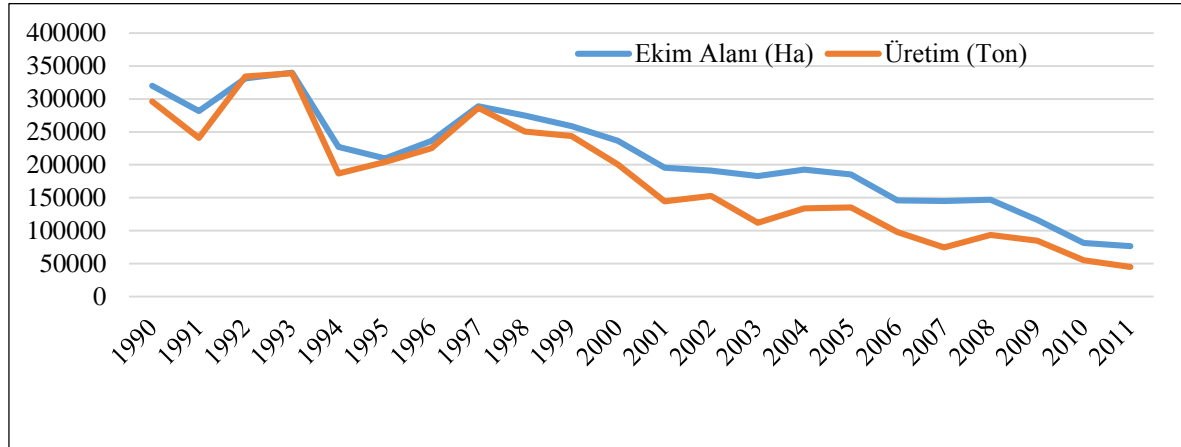
konmuştur. Tütün üretiminden vazgeçerek yeni ürünlere geçene 3 yıl boyunca yılda 1200 TL/ha destekleme yapılmıştır. Bütün yapılanlara rağmen tütün üreticisini AÜP'nin içine sokmak kolay olmamıştır. Çünkü tütün üreticileri; tütün ekim kotalarının ellerinden gideceğini ve bir daha alamayacaklarını, alışkanlık haline gelen tütünden vazgeçemediklerini, bilmedikleri bir ürüne yönelmenin zorluğunu, pazarlama endişelerini, alternatif ürünlerin depolama, işleme ve kurutma gibi sorunlarını aşacak unsurların eksikliğini öne sürmüşlerdir (Gümüş, 2009).

Yasal mevzuat değişiklikleri ve AÜP'ye ilave olarak tütün üreticisini doğrudan etkileyen hususlardan birisi de TEKEL'in tütün biriminin özelleştirilmesi olmuştur. TEKEL'in tütün birimi 2003 yılında özelleştirme programına

dahil edilmiştir. Daha sonra JTI'nin (Japan Tobacco Inc.) teklifi düşük bulunmuş (1150 milyon \$) ve özelleştirilme durdurulmuştur. 2005 yılındaki ikinci özelleştirilme ihalesine başvuran olmamıştır. 2008 yılında yapılan üçüncü ihalede TEKEL, (1720 milyon \$) British American Tobacco firmasına satılmıştır (Bilir ve Ark., 2010). Böylece 2008 yılı ürünü dahil 2009 üretim yılında TEKEL hiçbir üreticinin tütününü satın almamıştır.

Türkiye'de tütün ekim alanları ve tütün üretim miktarlarında Şekil 1'de görüldüğü gibi 1997 yılından itibaren önemli düşüşler görülmeye başlamamıştır. Dünyada Türkiye'nin durumu incelendiğinde diğer ülkelere göre tütün üretim miktarını en çok düşüren (%76) ülke Türkiye olmuştur.

Şekil 1. Türkiye'nin 1990-2011 yılları tütün ekim alanı ve üretim miktarı

Kaynak:FAO, 2016a

Dünya'da 1990-2012 yıllarında tütün üretim verileri incelendiğinde söz sahibi ilk on ülkenin Arjantin Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, İtalya, Malawi, Pakistan, Türkiye ve Amerika olduğu görülmüştür (FAO, 2016a). Bu ülkeler incelenen dönem içerisinde ortalama toplam dünya tütün üretiminin %76.75'ini oluşturmaktadır. Çin incelenen dönemde toplam dünya tütün üretiminde başı çekerken (%39.86) önem sırasına göre diğer ülkeler; Brezilya (%9.81), Hindistan (%8.39), Amerika (%7.24), Türkiye (%2.44), Endonezya (%2.33), İtalya

(%1.79), Malavi (%1.78), Arjantin (%1.71) ve Pakistan'dır (%1.39).

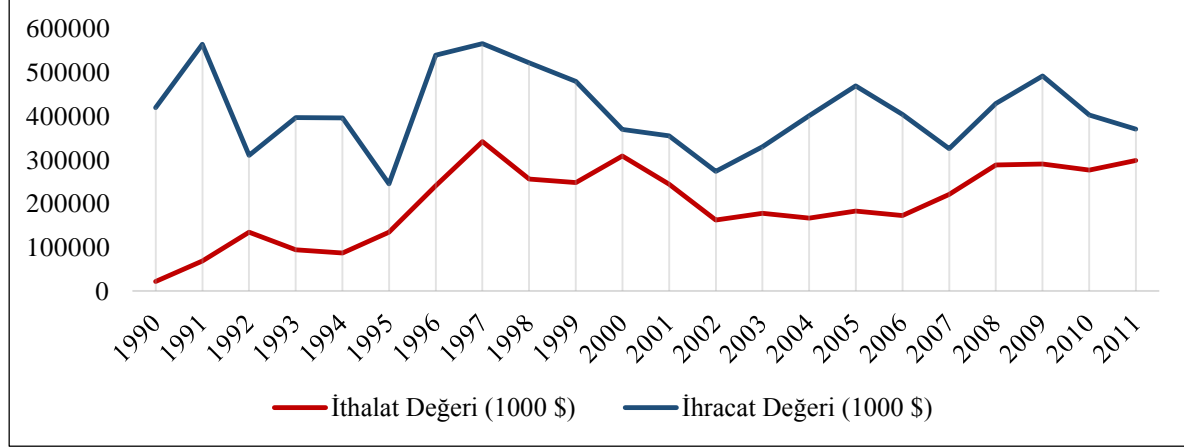
Bu dönem içerisinde Çin, Brezilya, Hindistan, Malavi, Pakistan, Arjantin ve Endonezya tütün üretim miktarlarını artırmasına karşın İtalya, Amerika ve Türkiye tütün üretim miktarlarını önemli ölçüde düşürmüştür.

Dünyada 1990 yılında tütün üretiminde söz sahibi ilk on ülke içerisinde 5. sırada yer alan Türkiye, 2012 yılında gelindiğinde 10. sıraya gerilemiştir (FAO, 2016b).

Şekil 2’de Türkiye’nin incelenen dönem içerisindeki ithalat ve ihracat değerleri görülmektedir. Geliştirilen politikalar sonucu Türkiye’nin tütün ithalat değerlerinin ihracat değerlerine yaklaştığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de uygulanan tütün politikaları sonucunda Manisa ili Akhisar ilçesindeki tütün üreticilerinin sosyo-ekonomik yapısı ve alternatif ürüne geçiş durumları örnek olarak incelenmiştir.

Şekil 2. Türkiye’nin 1990-2011 yılları arası tütün ithalat ve ihracat değerleri

Kaynak FAO-2016b

2. Materyal ve Yöntem

Türkiye’de Ege Bölgesi tütün üretiminin yaklaşık %75’ini karşılayarak birinci sırada yer almaktadır. Bu bölgede Manisa ili Türkiye’nin tütün üretiminin yaklaşık %30’unu temsil etmektedir. Manisa’da en çok tütün üretimi yapılan ilçenin ise Akhisar ilçesi olduğu belirlenmiştir (TUİK, 2014). Bu nedenle çalışmada, tütüne yönelik uygulamaların üreticiler üzerindeki etkisini belirleyebilmek için Manisa ili Akhisar ilçesinde ankete dayalı araştırma yapılmıştır.

Minimum örneklem büyüklüğünü belirlemek için ana kütle bilindiğinde olayın gerçekleşme olasılığına göre incelenecek örneklem büyüklüğünü veren aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplama yapılmıştır (Çiçek ve Erkan, 1996).

$$n = N (pq) / (N-1) D^2 + (pq)$$

Formülde n, örnek büyüklüğünü; N, ana kütle büyüklüğünü (163000); p, ölçülen özelliğin ana kütle içinde bulunma olasılığını; q, ölçülmek istenen özelliğin ana kütle içerisinde bulunmaması olasılığını; Z, %95 güven düzeyinde Z test değerini (1.96); d, hata payını (0.10) ifade etmektedir.

Sonuçta %95 güven aralığında %10 hata payı için tespit edilen örnek sayısı 96 olarak belirlenmiştir.

Çalışma, Manisa ili Akhisar ilçesi merkez köylerinde yaşayan üreticiler ile 2014 yılı Ocak-Mart aylarında yapılmıştır. Akhisar ilçesinde merkeze bağlı toplam 86 köy bulunmaktadır. Bu bölgede tütün üretimine devam eden ve üretimden vazgeçen üreticilerin yoğun olduğu 8 adet köy gayeli olarak belirlenmiştir. Köylerdeki üretici sayılarına göre oransal dağılım yapabilmek için 4 anket ilave edilerek anket sayısı 100 olarak tamamlanmıştır. Sonuçta, Kayalıoğlu Köyü’nden 17, Yenice Köyü’nden 17, Doğuca Köyü’nden 15, Kapaklı Köyü’nden 12, Karabörklü Köyü’nden 13, Ballica Köyü’nden 9, Dingiller Köyü’nden 9 ve Hamidiye Köyü’nden 8 üretici ile anket yapılmıştır. Anket sonuçları basit yüzde ve frekans tabloları aracılığı ile yorumlanmıştır.

Ayrıca çalışmada kullanılan diğer veri ve bilgiler; Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) resmi internet sitelerinden elde edilmiştir.

3. Bulgular

Ankete katılan tütün üreticilerinin %10'u 30-45 yaşlarında, %33'ü 46-55 yaşlarında ve %36'sı 56-65'i yaşlarındadır. Üreticilerin %21'i 66 ve üzeri yaşa sahiptirler. Çiftçilerin yaş ortalaması ise 57.48 olarak belirlenmiştir. Çiftçilerin kooperatif üyelik durumları incelendiğinde tütün üreticilerin %57'sinin bir kooperatife üye olduğu, %43'ünün ise herhangi bir kooperatife üye olmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan çiftçilerin eğitim durumları incelendiğinde, %84'ünün ilkokul mezunu, %12'sinin ortaokul mezunu ve %4'ünün lise ve üzeri eğitim seviyelerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu köylerde yaşayanların ortalama hane halkı genişliği 3.36 olmasına karşın, hanelerde ortalama çalışan kişi sayısı 2.56 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu rakam bölgede yaşayan halkın işgücüne katılım oranının %76 olduğunu göstermektedir.

Ankete katılan çiftçilerin %51'inin tütün üretiminden vazgeçtiği, %49'unun ise tütün üretimine halen devam ettiği görülmüştür. Çiftçilerin tütün üretiminden vazgeçme nedenleri arasında en dikkat çekici iki nedenden birincisi gerek Türkiye'de gerekse dünyada tütüne karşı ciddi şekilde negatif bir kamuoyunun oluşması; diğeri ise girdi fiyatlarının yüksek olmasıdır. Ayrıca Tekel'in tütün üretim sorumluluğundan vazgeçmesi de Türk çiftçilerinin bu ürünün üretiminden

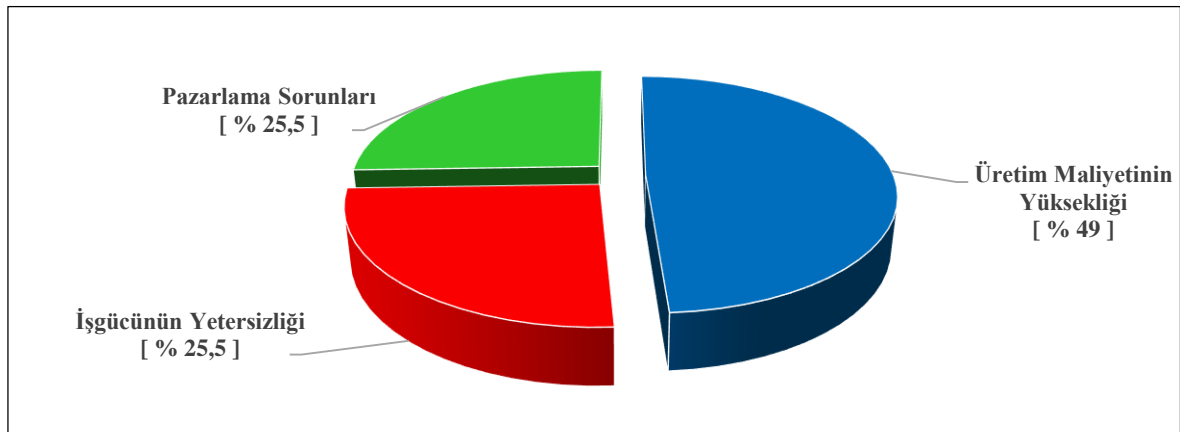
vazgeçmesine neden olmuştur (Kevseroğlu, 2000).

Tütün üretimine devam eden çiftçilerin ortalama 39 yıllık üretim tecrübelerinin bulunduğu belirlenmiştir. Tütün üreten çiftçilerin ortalama arazi büyüklüğü ise 24.04 dekar olup, bu arazilerin ortalama 17.75 dekarında tütün üretilmektedir. Hane halkı tütün üretim miktarı yılda ortalama 1.45 ton olarak tespit edilmiştir. Tütün üreticilerin ortalama aile birey sayısı 3.04 kişi, ailede tütün ile uğraşan kişi sayısı ise ortalama 2.86'dır. Tütün üreten ailelerde iş gücüne katılım oranı %94 olarak bulunmuştur. Tütün üreticilerinin üretime devam etme nedenleri ise alışkanlıklarını devam ettirmek istemeleri (%67.3) ve tütün satışında pazarlama sorunu (%32.7) yaşamamaları olarak tespit edilmiştir.

Tütün üretiminden vazgeçen çiftçilerin ortalama arazi büyüklüğü 26.27 dekar olup ailedeki ortalama birey sayısı 3.13 kişi ve ailede çalışan ortalama birey sayısı 2.09 olarak belirlenmiştir. Tütün üretiminden vazgeçen üretici hanelerinde işgücüne katılım oranı %67 olarak tespit edilmiştir.

Tütün üretiminden vazgeçen çiftçilerin tütün üretimini bırakma gerekçeleri arasında üretim maliyetinin yüksek olması (%49), üreticilerin pazarlama sorunları ile karşılaşmaları (%25.5) ve işgücü yetersizliği (%25.5) yer almaktadır. (Şekil 3).

Şekil 3. Üreticilerin tütün üretimden vazgeçme nedenleri

Tütün üretiminden vazgeçen üreticilerin %4'ü yeniden başlamayı düşündüğü, %96'sının de üretime yeniden başlamayı düşünmediği görülmüştür. Tütün üretiminden vazgeçen üreticilerin %5.9'u geçici işçi olarak yaşamına devam etmekte iken %94.1'i alternatif ürüne yönelmiştir. Bölgede tütüne alternatif olarak ceviz, çilek ve badem gibi ürünler yetiştirilmeye

başlanmıştır. Bu kapsamda üreticilerin %43.75 alternatif ürün desteklerinden faydalanmakta iken üreticilerin %56.25'si alternatif ürün desteklerinden faydalanmamaktadır. Bu üreticilerin %70.83'ü alternatif ürünü karlı bulurken, %29.17'si alternatif ürünü karlı bulmamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Tütün üretiminden vazgeçen üreticilere ait bulgular

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Tütün Üretiminden Vazgeçip İşçi Olanlar	3	5.9
Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürüne Yönelenler	48	94.1
Toplam	51	100.0
Alternatif Ürün Desteklerinden Faydalananlar	21	43.75
Alternatif Ürün Desteklerinden Faydalanmayanlar	27	56.25
Toplam	48	100.0
Alternatif Ürünü Karlı Bulanlar	34	70.83
Alternatif Ürünü Karlı Bulmayanlar	14	29.17
Toplam	48	100.0

Tütün üretimine devam eden üreticilerin %71.4'ü sözleşmeli tarım uygulamasına başlamışlardır. Bu üreticiler pazarlama sorunları yaşamamaları nedeni ile bu durumdan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Sözleşmeli üretimden memnun olmayanların gerekçeleri; itiraz haklarının olmaması ve üretim miktarının sınırlı olması olarak belirlenmiştir.

4. Sonuç

Küreselleşen dünyada çoğu politik mekanizma tek başına karar alamamakta ve küresel dengeleri göz önünde bulundurmamak zorundadır. Türkiye'de tütün politikasının şekillenmesinde Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Sağlık Örgütü gibi kuruluşlar etkin ve yönlendirici konumda olmuşlardır. Bunun yanında uluslararası tekkellerin ve Türkiye politik mekanizmasının etkileri de önem arz etmektedir.

Türkiye son çeyrek asırda üretimde üstünlüğe sahip olduğu ürünlerden biri olan tütün miktarını azaltma yoluna gitmiştir. Bu süreçte ilk on tütün

üreticisi ülkeler içerisinde olan Türkiye en çok tütün üretim miktarını azaltan ülke olmuştur. Bunun sebebi 2002 yılında çıkarılan mevzuat gereği üretilen tütünün Devlet tarafından alınmasına son verilmesidir. Devlet'in bu uygulamaya geçmesinin nedeni ise; ihtiyaç fazlası üretim, taşınması, depolama ve personel gibi maliyetlerin ülke ekonomisine yarardan çok zarar getiriyor olmasıdır.

Manisa ili Akhisar ilçesi merkez köylerindeki üreticilerin %84'ünün ilköğretim mezunu olması tütün üreticilerinin eğitim düzeylerinin düşük olduğunun bir göstergesidir. Üreticilerin yaş ortalamalarının yüksek çıkması (57.48) genç nüfusun kırsal alanları terk etmesi anlamına gelmekte ve kırsal kalkınma politikalarının daha sıkı bir şekilde uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak incelenen bölgedeki üreticilerin yarısından fazlası tütün üretiminden vazgeçmiş ve alternatif ürünlere yönelmişlerdir. Ancak üreticilerin çoğu (%56.25) alternatif ürün desteklerinden çeşitli nedenlerden dolayı yararlanamamaktadırlar. Üreticilerin alternatif

ürün desteklerinden faydalanamama nedenleri; üreticilerin yaş ortalamasının yüksek olması, bürokrasi ile uğraşmak istememeleri ve düşük eğitim seviyeleri olduğu söylenebilir. Alternatif ürüne geçen üreticilerin çoğunluğunun durumlarından memnun olmaları alternatif ürün programının bu bölgede genel olarak benimsendiğinin bir işareti olarak görülebilir.

Kaynaklar

Alıcı, S., 2010. Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkileri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Anderson, J., 1994. Public Policymaking, Houghton Mifflin Company, U.S.A.

Braybrooke, D., Lindholm C.E., 1963. A Strategy Of Decision New York Free Press.

Bilir ve ark., 2010 'Türkiye'de Tütün Kontrolü Politikaları'. DSÖ Avrupa Bölge Ofisi.

Çiçek, A., Erkan, O., 1996. Tarım Ekonomisinde Örneklem Yöntemleri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, Tokat.

FAO, 2016a. Gıda ve Tarım Örgütü. <http://faostat.fao.org>. Erişim Tarihi: 05.06.2016.

FAO, 2016b. Gıda ve Tarım Örgütü, <http://faostat.fao.org>, Erişim Tarihi: 05.06.2016.

Gümüş, A.H., 2009. 'Türkiye' De Tütün Politikaları Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri', Tütün Ekspertleri Derneği ve Tütün Ekspertleri Vakfı Yayını, Şubat-2009, İzmir.

Gül ve ark., 2009. Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 6(3), Tekirdağ.

Kayıkçı, S., 2003. "Bir Kamu Politikası Süreci Analizi: 1980 Sonrası Türkiye'de Tütün Politikası" No:63.

Kevseroğlu, K., 2000. Tütün Bakımı ve Manipasyonu. OMÜ Bafra MYO Yayını. Yayın No:2., Bafra, Samsun s.164.

Özkul, İ., Sarı, Y., 2008. Türkiye'de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri, İkinci Ulusal İktisat Kongresi, İzmir. (<http://www.deu.edu.tr/userweb/>) Erişim Tarihi: 01.06.2016.

TAPDK, 2014. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Resmi Web Sayfası, <http://www.tapdk.gov.tr/tr.aspx>, Erişim Tarihi: 03.01.2014

TÜİK, 2014. Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Web Sayfası, Bitkisel Üretim İstatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> Erişim Tarihi: 05.01.2014